

Károssy Ágnes

Növényrendszertan

A követelménymodul megnevezése:
Kertészeti alapismeretek

A követelménymodul száma: 2220-06 A tartalomlelem azonosító száma és célcsoportja: SzT-012-30

MUNKKANYAG

NÖVÉNYRENDSZERTAN

ESETFELVETÉS – MUNKAHELYZET

ROKONOK?

Vajon rokonságban van a kertünk, parkjaink egyik ismert szép dísznövénye, a petúnia az egyik leggyakoribb élelmiszerünkkel, a krumplival?

Mi a *Solanum tuberosum*?

Fontos ez egyáltalán a növénytermesztésben?

SZAKMAI INFORMÁCIÓTARTALOM

A mai növényvilág, a ma ismert növények sok millió év alatt alakultak ki. A legrégebb ismert növénymaradványok 3–4 milliárd évesek. Ez a hosszú fejlődés számtalan változatos formát eredményezett.

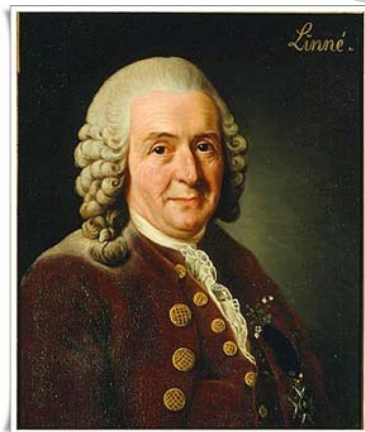
A ma élő növényfajok száma 500 ezer körül van, nemcsak nagy számuk, hanem rendkívül változatos felépítésük miatt is komoly feladat eligazodni világukban. Ebben segít a **rendszeren tudomány**, amely tanulmányozza az élőlények felépítését, változatosságát, rendszerbe foglalja azokat.

Azt gondolhatnánk, hogy ez a tudományág viszonylag fiatal, a legújabb korok emberét foglalkoztató ága a természettudománynak, de az ember megismerési vágya, valamint az a cél, hogy a növényekről alkotott ismereteit és a növényeket rendszerbe foglalja, meglepően régi törekvés.

Egy kis történelem:

Már az ókori tudósokat foglalkoztatta a növényvilág kutatása, Arisztotelész tanítványa már könyvben írt le közel 500 fajt csoportosítva. A nagy földrajzi felfedezések korában különösen foglalkoztatta a tudósokat az újonnan felfedezett növények leírása.

A füveskönyvek a XV. századtól jelennek meg, a növények gyógyhatásainak leírásával, rendszerezésével foglalkoznak. Később több összefoglaló mű keletkezik, mely megkísérli az addig megismert fajokat egy közös rendszerbe foglalni főleg alaktani tulajdonságok alapján, de kétségtelenül az egyik legnagyobb alakja a rendszerezésnek a kettős nevezéktan megalkotója **Carl von Linné** svéd orvos és természettudós (1707–1778).

1. ábra. Carl von Linné

Forrás: <http://www.matyasciprian.hu/kepek/Linne>

Linné több mint 8500 fajt írt le. Fő műve a „Species Plantarum”. Az ismert növényfaj csoportosításánál a virág felépítését választotta alapul. A növényeket 23 virágos és 1 virágtalan osztályba sorolta. Linné rendszere mesterséges rendszer. Mesterséges rendszernek nevezzük azt a rendszert, amikor egy vagy néhány tulajdonság alapján történik a csoportosítás. Természetes rendszerben nem a külső hasonlóság, hanem a közös származás dönt a csoportba soroláskor. Linné neve fennmaradt a latin nevekben L. rövidítéssel.

1859-ben megjelent Darwin munkája „A fajok eredete”, melyben a külső hasonlóságon alapuló rendszer helyett a valós rokonságot tartotta alapnak. Később a növényrendszertan is rokonsági alapokra tevődött át, az első ilyen rendszert Eichler alkotta meg.

Növényrendszertan hazánkban:

Fontos megemlítenünk tudósainkat, akik a rendszerezés terén érdemeket szereztek hazánknak. A legelső képviselői ennek a tudománynak Magyarországon: Diószegi Sámuel, Fazekas Mihály, Kitaibel Pál. 1800-as évek második felének magyar rendszerezői: Borbás Vince, Simonkai Lajos, Tuzson János.

A Kárpát-medence növényeit Jávorka Sándor gyűjtötte határozókönyvbe, Soó Rezsővel közösen alkották „A magyar növényvilág kézikönyvét”.

2. ábra. Soó Rezső

Forrás: www.168ora.hu/cikk.php

Azóta az ismert növényfajok száma több mint 250-szeresére nőtt. A fejlődési rendszerek és nagy változásokon mentek keresztül. A legkorszerűbb rendszerek már a növényeket származás, rokonság alapján csoportosítják.

Rendszertan: az élőlények csoportosításával, elnevezésével, leírásával foglalkozó tudományág. Az állatokkal a zoológia tudománya, a növényekkel a botanika tudománya foglalkozik.

A növények rendszerbe foglalása egymásra épülő kategóriákkal valósult meg. A kategóriákat rendszertani egységeknek, **taxonoknak** nevezzük.

A rendszerezés alapegysége a **faj**. A faj olyan közös származású egyedek csoportja, melyek külső és belső felépítésükben megegyeznek, közös származásúak, egymással szaporodva magukhoz hasonló, szaporodóképes utódot hoznak létre.

A faj populációk sokaságából áll, egy **populációba** tartozó egyedek egy adott területen egy időben élnek, egymással szaporodnak. A csoport genetikai felépítése folyamatosan változik, ahogyan a környezethez alkalmazkodnak. Megváltozik a genetikai struktúra, **mutációk** alakulnak ki. Nemcsak a fajok változnak, új fajok is kialakulhatnak hosszú idő, gyakran évmilliók alatt. A mai élőlények is így alakultak ki és a változás, fejlődés azóta is folyamatos. Az ember tudatos nemesítő tevékenysége során beavatkozik ebbe a folyamatba, irányítva azt a termesztés szempontjából lényeges tulajdonságok kialakításával.

Közös származás és tulajdonságaik alapján a fajokat nemzetségbe, a nemzetségeket családokba, a családokat rendbe, a rendeket osztályba és az osztályokat törzsekbe soroljuk.

Minél magasabb a kategória, annál kevesebb a megegyező tulajdonság, minél alacsonyabb a taxon, a tagjai annál több közös tulajdonsággal rendelkeznek.

A faj feletti rendszertani egységek:

A faj alatti rendszertani egységek: alfaj, változat, forma.

– Faj alatti természetes kategóriák:

- Alfaj (subspecies, subsp.): egy fajhoz tartozó egyedek, melyek a faj többi egyedeitől elszigetelődtek, közöttük génkicserélődés nincs.
- Változat (var.): fajon belüli egység, állandósult minőségi eltérés eredménye.
- Forma (f.): a típustól kismértékben eltérő egyedek alkotják.

Az ember nemesítő tevékenysége során maga tudatosan hoz létre növénycsoportokat, melyek az alapfajtól valamilyen tulajdonságukban eltérnek. Lehet a cél gazdasági haszon, nagyobb, ízletesebb termés, tetszetősebb forma. Eltarthatóság, betegségekkel szembeni ellenállóság, szebb virágzat. Így jönnek létre a mesterséges csoportok.

– Faj alatti mesterséges kategóriák (kultúrtaxonok):

Nem természetes folyamatok eredményei, az ember nemesítő munkája során hozta létre.

- Fajta (cultivar): nemesítési eljárás során az egyedek egyes tulajdonságai megváltoznak. Szaporodás során ezek a tulajdonságok megmaradnak.
- Fajtacsoport (contulta, conc.): több alaktanilag és a termesztése szempontjából fontos tulajdonságokban hasonló értékű rokonfaj.
- Változatcsoport (provarietas, provar.): Hasonló morfológiájú és gazdasági értékű, egymással rokon fajtacsoportok.
- Termesztett alfaj (convarietas, convar.): rokon kultúrváltozatok.
- Hibridek: két faj keresztezésével állítják elő.

Példa:

Solanum tuberosum: burgonya és *Petunia x hybrida* rokonsága:

- Törzs: Zárvttermők (Angiospermatophyta)
- Osztály: Kétszikűek (Dicotyledonopsida)
- Rend: Burgonyavirágúak (Solanales)
- Család: Burgonyafélék (Solanaceae)
- Nemzetség: Ebszőlő (Solanum)
- Faj: *Solanum tuberosum*: **Burgonya**

A termesztett burgonya 5 termesztett **alfajra** osztható.

- *Solanum tuberosum* convar. *tuberosum*: sárgahéjú a gumója;
- *Solanum tuberosum* convar. *rubrum*: vörös héjú burgonya;
- *Solanum tuberosum* convar. *violaceum*: kékes héjú;
- *Solanum tuberosum* convar. *bicolor*: gumók sárgások kékes foltokkal;
- *Solanum tuberosum* convar. *fragarium*: sárga héjú gumók, vöröses foltokkal.

Fajták: Számos fajtája létezik a termesztett burgonyának, a fajták száma a világon körülbelül 3000. Vannak köztük étkezési és takarmánycélra termesztett fajták is.

1. Arrabona

2. Red Magic

3. Marine

4. Desiree

5. Stemster

6. Charlotte

7. Chérie

3. ábra. Burgonyafajták

Forrás: <http://www.burgonya.hu/fajtak>

Petunia x hybrida: keri petúnia

- Törzs: Zárva termők (Angiospermatophyta)
- Osztály: Kétszikűek (Dicotyledonopsida)
- Rend: Burgonyavirágúak (Solanales)
- Család: Burgonyafélék (Solanaceae)
- Nemzetség: *Petunia* (*Petunia*)
- Faj: *Petunia x hybrida*: **Keri petúnia**

Az elnevezése is mutatja, hibrid faj, két faj (*Petunia violacea* és *Petunia axillaris*) keresztezéséből állították elő.

Fajták:

A petúniáknak számos fajtáját nemesítették már.

- Csüngő petúnia: *Petunia surfinia*
- Futó petúnia: *Petunia kahuna*
- Dúsvirágú petúnia: *Petunia calibrachoa*
- Nagy teltvirágú petúnia: *Petunia grandiflora plena*
- Sokvirágú petúnia: *Petunia multiflora*

4. ábra. Petúniafajták

Forrás: <http://www.kertimag.hu/viragmagok/nagypetunia.html>

NÖVÉNYVILÁG TÖRZSEI

A hagyományos rendszerezés szerint a növényvilág a következő törzsekbe sorolható:

- Moszatok törzsei
- Gombák törzsei

- Zuzmók törzse
- Mohák törzse
- Harasztok törzse
- Nyitvatermők törzse
- Zárwatermők törzse

Telepes növények:

Az **egysejtű** szervezetek, sejttársulásoktól a virágos növények kifejlődéséig hosszú út vezetett. A sejtek összekapcsolódásával vagy az osztódó sejtek együtt maradásával alakultak ki a **telepes** növények.

Testükben a sejtek nem differenciálódtak szövetekké, azonos felépítésűek és működésűek. Ilyen telepes növények a **moszatok** vagy algák, melyek a természetben szinte mindenhol, de leggyakrabban vízben élnek. A moszatok között vannak zöld-, barna-, sárgás- és vörösmoszatok. Jelentőségük a vizek élővilága számára nagy, sok szerves anyagot termelnek, táplálékul szolgálnak a vízi élőlényeknek. A Föld oxigéntermelésének igen jelentős részét adják, állati takarmánynak is használják.

Különleges szereplői az élővilágnak a **gombák**. Nagy kérdés, valójában növények vagy nem.

5. ábra. Egyik finom, ehető gombánk: vörös tinóru

Növénynek tekinthetők, mivel teleptestű növények, állandóan növekednek, nem képesek helyváltoztató mozgásra, és spórával szaporodnak. Állatokra jellemző tulajdonságaik is vannak: nincsenek zöld színtestjeik, sejtjeik nem a növényekre jellemző cellulózt, hanem kitint tartalmaznak, mely az egyes gerinctelen állatok vázát adja. Igazából nem tartoznak sem a növények, sem az állatok közé. A gombák nem maguk készítik a szerves anyagot, mint a növények, hanem kész szerves anyagokkal táplálkoznak. A talajban bomló szerves anyagait használják fel táplálékul. A gombák lehetnek hasznosak, lebontják és felvehetővé teszik a szerves anyagokat a növények számára, **szimbiózisban** élhetnek egyes növényekkel. Ezek az ún. mikorrhiza gombák, melyek a növények gyökerén élnek és kölcsönösen segítik egymást. A gomba a növény számára segíti a víz és a tápanyagok felvételét, míg a gomba a növénytől kész szerves tápanyagot kap. Vannak azonban élősködő, a növényt megbetegítő gombák is, melyek sok gondot okoznak a kertészeknek. Magasabb rendű gombák a jól ismert penészgombák, melyek megtalálhatók az élesztőben, és jelen vannak az ételek romlásakor. Nemes penész található a szalámin és egyes sajtokon is. A szőlő héján lévő élesztőgombák feldolgozás során bejutnak a mustba és borra érlelik azt. A sörélesztő gombák „készítik” a sört. A gombák közül a kalapos gombák között számos mérgező és sok ízletes, ehető faj is van. A gombáknak az a része, melyet elfogyasztunk, nem a gomba teste, hiszen a gombafonalak, melyek alkotják, nagyrészt a föld alatt vannak, hanem a gomba spóratermő szaporítószerve. Hazánkban élő „legmérgesebb” gombafaj a gyilkos galóca.

A gombák között, mint már megismerhettük, sok a szimbiózisban élő. Vannak olyan gombák, melyek fotoszintetizáló moszatokkal élnek együtt tartós szimbiózisban. Ennek a tartós együttélésnek külön neve is van, egy törzset alkotnak, ezek a **zuzmók**.

6. ábra. Tölgyfazuzmó (*Evernia prunastri*)

Forrás: <http://hu.wikipedia.org/wiki/Tölgyfazuzmó>

A szoros együttélés mindkét fél számára előnyös. A gombafonalak felveszik a vizet, védőréteggel óvják a moszatot, amely viszont képes a fotoszintézisre, szerves anyaggal látja el a gombát, a szerves anyag bontása során a gomba szén-dioxidot termel, ami viszont a fotoszintézishez szükséges a moszat számára. Közösén, életüket összekapcsolva a túlélési esélyeik, környezettűrésük is jobb. Hazai zuzmófajok közül az ismertebbek: rénszarvaszuzmó, tölgyfazuzmó.

Szárazföldi növények már a **mohák**. Alkalmazkodtak a szárazföldi élethez, a mohapárna sok vizet képes megtartani, de a kiszáradást is jól bírják. Szaporodásukhoz ivaros szakaszában még szükségük van vízre, szaporodásuk során a hímivarsejtek harmat- vagy esőcseppben képesek eljutni a petesejthez, ivartalan szakaszuk, amikor a spórák terjednek már független a víztől. Testük felépítése átmenet a telepes és a valódi hajtásos növények között, gyökérszerű, hajtásszerű, levélszerű képződményeik vannak. De ezek még nem valódi szervek. Két osztályukat különböztetjük meg, a májmohákat és a lombosmohákat.

7. ábra. Csillagos májmoha (*Marchantia polymorpha*)

Forrás: <http://www.tankonyvtar.hu/site/upload/2008/10/kepek>

Valódi hajtásos növények:

A **harasztok** már valódi szárazföldi növények, szaporodásukhoz sincs szükségük vízre. Már valódi **hajtásos** növények, gyökerük, száruk és levelük van, ezeket a szerveket már valódi szövetek építik fel. A valódi szövet közös eredetű és hasonló működésű sejtek csoportja, melyek speciális működésre alakultak. Szaporodásuk a mohákéhoz hasonló, az ivaros és ivartalan szaporodás különös keveréke, nemzedékváltakozás.

8. ábra. Édesgyökerű páfrány (*Polypodium vulgare*)

Forrás: http://onp.nemzetipark.gov.hu/index.php?pg=menu_2687

Folyamata: A spóra lehullik a talajra, osztódni kezd és belőle kicsiny növénykék, úgynevezett előtelep fejlődik. Az előtelepen pár nap múlva ivarszervek képződnek. Ha létrejön a megtermékenyítés, új fiatal egyed fejlődik. A páfrány ivartalan, megtermékenyítésre nem képes, de szaporodásra igen. Létrehozza a spórákat. Az ivaros és ivartalan nemzedék váltja egymást, ez a **nemzedékváltakozás**.

A ma élő harasztok legnagyobb része a zsurlók és a páfrányok osztályába sorolható. A kőszéntelegek az ősi, elpusztult harasztokból alakultak ki.

Virágos, magvas növények:

Magvas növények a hajtásos növények azon csoportja, melyeknek virágjuk van és a virágjukban megtermékenyítés után mag fejlődik. A növényvilág fejlődése során a ma már nem élő magvaspáfrányok voltak az első olyan növények, melyeknek már voltak magjai. Az ősi spórás növényeknél alakult ki a sok egyforma spórából egy nagy (petesejt) és több kisebb (hímivarsejtek). A magot védőburok vette körül. A magkezdemény megtermékenyítés után az anyanövényen marad, ott alakul ki a mag. A mag kialakulása fontos lépcső volt a szárazföld meghódításában, megvédi a csírat a kiszáradástól, óvja addig, amíg kedvező körülmények közé kerül a mag. A magkezdemény elhelyezkedése alapján csoportosíthatjuk a magvas növényeket.

Nyitvatermők:

Ez a törzs az ősi kialakulású. Szaporodásuk már teljesen elszakadt a víztől. A **nyitvatermő** növényeknél a fejlődő magkezdemény szabadon fejlődik a termőleveleken. Tobozuk női virágokból álló virágzat. A porzóleveleken fejlődik a virágpor. A megtermékenyített petesejtből kialakul a mag, mely sokáig életképes, bírja a szárazságot. Fás szárú növények.

Virágjuk általában egyivarú, szélporzásúak. Leveleik pikkelyesek vagy tűlevél.

Legfontosabb osztályaik: fenyők osztálya, melynek legjellemzőbb és egyben legismertebb képviselői a fenyők és a ciprusfélék, ide tartoznak a kedvelt örökzöld dísznövényeink.

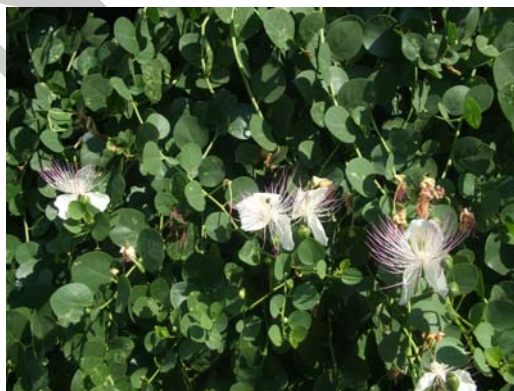

9. ábra. Tiszafa (*Taxus baccata*)

A nyitvatermők másik osztálya a **tiszafák**. Nem tobozosak, hanem húsos magköpeny borítja magjukat. A páfrányfenyők osztályának egyetlen képviselője él ma, a **páfrányfenyő** (*Ginkgo biloba*). Kínában honos. Ez a növény egy élő kővület, ősi testfelépítése fennmaradt. Különleges növény, fenyőféle, de legyező alakú lomblevele van, melyeket ősszel lehullat. Kétlaki, parkokba általában a hímivarú példányokat ültetik, mert csonthéjas termése kellemetlen szagú. Levelét gyógyászati célokra használják.

Zárvatermők:

Szerkezetükben összezáródott ivarlevelekből kialakult termőben védve fejlődik a mag. A virágporszem nem jut közvetlenül a magkezdeményre, csak a bibére, onnan tömlőt hajtva jut el a petesejthez. A ma élő növények legnagyobb része a zárvatermők közé tartozik.

10. ábra. Kapri *Capparis spinosa*

Szél- vagy rovarporozta növények. Két nagy osztályát különböztetjük meg a zárvatermőknek: egyszikűek és kétszikűek. A két osztály egymással párhuzamosan fejlődött a törzsfajlás során. Az egyszikűek és a kétszikűek szerkezetének felépítése eltér egymástól.

Virágképlet:

A virág szerkezetének, alkotórészeinek megfigyelésekor tapasztalható, hogy az egyes felépítések rokonsági kapcsolatokra utalnak. A virágképlet megmutatja a legfontosabb morfológiai tulajdonságokat. A virágelemeket megjelölése azok tudományos nevének kezdőbetűje:

- P: lepel (perigonium);
- K: csésze (kalyx);
- C: párta (corolla);
- A: porzó (androeceum);
- G: termő (gynoeceum).

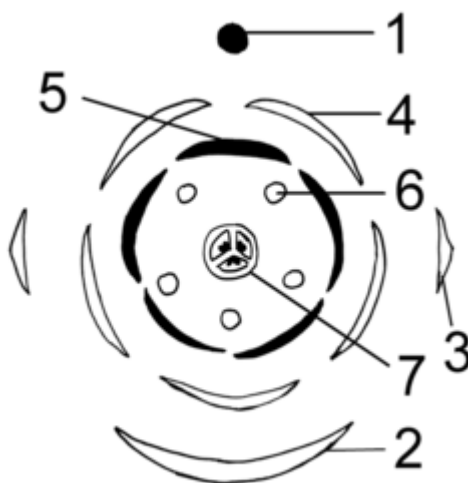
A betűk sorrendje mutatja a virágtengelyen kívülről befelé a virágalkotók elhelyezkedését mutatja. A betűk után alsó indexben számok jelzik az oda tartozó tagok számát. Ha a számot zárójelben találjuk, ennek jelentése, hogy az egyes tagok össze vannak nőve. Ha nincs zárójelben, a tagok szabadon állnak. Ha a virágtagok több körben helyezkednek el, a körök tagjainak számát „+” jellel kötik össze. A virág nemét az ivarjelekkel jelölik:

♂	hímivarú virág
♀	nőivarú virág
♂♀	hímnős (kétivarú) virág

A képlet utalhat a szimmetriaviszonyokra is.

Például: ibolyafélék virága: K5C5A5G(3).

A **virágdiagram** a virág keresztmetszetének ábrázolási módja.

11. ábra. Virágdiagram

Jelölések a virágdiagramon: 1) A virágot tartó tengely, 2)–3) murvalevelek, 4) csészelevelek, 5) szíromlevelek, 6) porzók, 7) termő (a magok elhelyezkedése is kivehető).

(Forrás: <http://hu.wikipedia.org/wiki/Vir%C3%A1g>)

Egyszikű növény jellemzői:

Egy sziklevéllal csírázik, gyökérzete mellégyökérzet, szárában a szállítóyalábok szórtan helyezkednek el, levélerezete párhuzamos, nincs külön csésze- és szíromlevél, virága leplel, a virágban a virágelemek száma 3 vagy annak többszöröse. Lágyszárú növények.

Kétszikű növény jellemzői:

Két sziklevéllal csírázik, gyökere fő- és oldalgyökerekből álló főgyökérzet, szárában a szállítóyalábok körkörösén helyezkednek el, levélerezete fő- és oldalerekből álló hálózatos erezet, virágát külön csésze- és szíromlevél alkotja, a virágelemek száma 5 vagy annak többszörös. Fás és lágyszárú növények is lehetnek.

12. ábra. Egyik népes növénycsalád: Fészkesek, Dáliák

A zárvatermők törzsébe, a két osztályba közel 450 család tartozik.

Legfontosabb egyszikű osztályok: liliomfélék, nőszíromfélék, pázsitfűvek, sásfélék.

Legfontosabb zárvatermő osztályok: boglárkafélék, rózsafélék, pillangósvirágúak, keresztesvirágúak, fészkesvirágzatúak, szegfűfélék, juharok, nyírfafélék, bükkfafélék, fűzfafélék.

Összefoglalás

Rendszertan: élőlények csoportosításával, leírásával, köztük lévő rokoni kapcsolataival foglalkozó tudomány.

A faj olyan közös származású egyedek csoportja, melyek külső és belső felépítésükben megegyeznek, közös származásúak, egymással szaporodva magukhoz hasonló, szaporodóképes utódot hoznak létre.

Faj alatti rendszertani egységek: törzs, osztály, rend, család, nemzetség.

Faj alatti természetes egységek: alfaj, változat, forma.

Nemesítéssel létrehozott mesterséges egység: fajta.

NÉVADÁS SZABÁLYAI

A kettős nevezéktan kialakulásakor a tudomány nyelve a latin volt, ez az oka, hogy a növények tudományos nevei is általában latin eredetűek.

Miért nem elég magyarul? Mire való a latin név?

Csak hazánkban, ebben a kis országban egyetlen növénynek számtalan neve van.

Pongyola pitypang-gyermekláncfű-kácsavirág-kutyatej-láncfű-barátfej-bimbófű-láncfű-láncvirág-zsibavirág.

13. ábra. *Taraxacum officinale*

Forrás: <http://www.danish-schnapps-recipes.com>

Még nagyobb az értetlenség, ha külföldi kertésszel kívánjuk megvitatni a pitypang megjelenését csodaszép gyepünkben:

- Angol nyelven: blow-ball/dandelion.
- Olaszul: soffione/dente di leone/capo di frate.
- Németül: die Kettenblume/der Löwenzahn/die Pusteblume.
- Franciául: pissenlit.

- Hollandul: paardebloem.

Talán ennyi példa egyetlen növény elnevezésére meggyőző, hogyan is könnyíti meg munkánkat, hogy a világon minden kertész tudja, melyik növényre gondolok, ha ezt hallja: *Taraxacum officinale*.

A másik rendkívül fontos szerepe a kettős nevezéktan, hogy a növények neve egyben megmutatja a hozzáértőnek, a növény rokoni kapcsolatát, mely nemzetség tagja.

Ma növényeink elnevezése nemzetközileg elfogadott szabályok szerint történik.

Linné még ógörög nyelven nevezte el a növényeket, ma a latint használjuk. Bevezette a kettős nevezéktan (binominális nomenklátúra) használatát, azelőtt bonyolultan, hosszú nevekkkel körülírták a növény nevét.

Jelenleg érvényes szabályok a növények elnevezésében.

A növény első neve a nemzetségnév, a második a fajnév.

Például: *Pinus nigra*: feketefenyő.

Fajnév: nemzetségnév:

Pinus nigra

Fajnév	Nemzetségnév
<i>Pinus</i>	<i>nigra</i>

A feketefenyő tehát a *Pinus* nemzetség tagja.

A **nemzetség** nevét mindig nagybetűvel írjuk, míg a **fajnév** általában kisbetűvel kezdődik. A fajnév utalhat valamilyen tulajdonságra:

alba=fehér, így *Populus alba*: fehér nyár;
nigra=fekete, így *Pinus nigra*: feketefenyő.

A növények magyar nevét kisbetűvel írjuk.

Ha önállóan használják a nemzetségnevet a szerző nevét rövidítve feltűntetik. Ha egy növényfajnak több neve is van használatban, akkor mindig az érvényben lévő jelölik, a többit zárójelben tűntetik fel.

A növény neve után annak a szerzőnek a neve áll rövidítve, aki az adott növényt először leírta.

A kisebb rendszertani egységeket a rendszertani besorolás rövidítésével használják: alfaj: ssp. (subspecies), változat: var. (varietas), forma: f.

A fajtákat a kettős latin név után egy vesszős idézőjelbe téve jelölik a fajta nevét nagybetűvel.

A fajtanev általában fantázianév:

Fraxinus ornus: virágos kőris

Fraxinus ornus 'Mecsek' : virágos kőris 'Mecsek' fajtája. Gömb koronájú, kedvelt díszfa.

A hibridek nevében „x” jelet találunk:

Petunia x hybrida: kerti petunia.

A hibrid neve után előfordul, hogy zárójelben feltűntetik a két „szülő” nevét is:

Platanus x acerifolia (*P. orientalis* x *P. occidentalis*).

Név jelentése:

Platán, hibrid, szülők: keleti platán és nyugati platán.

Összefoglalás

A növényeket kettős latin névvel nevezték el.

A növény első neve a nemzetségnév, a második a fajnév.

A nemzetség nevét mindig nagy betűvel írjuk, míg a fajnév általában kisbetűvel kezdődik.

A fajtákat a kettős latin név után egyvesszős idézőjelbe téve jelölik a fajta nevét nagybetűvel.

A fajtanév általában fantázianév.

ÖNELLENŐRZŐ FELADATOK**1. feladat**

Mi a különbség a faj és a fajta között?

2. feladat

Sorolja fel a faj feletti és a faj alatti rendszertani egységeket!

3. feladat

Válassza ki a helyes választ a következő kérdésekre!

1. Mi a feladata a rendszerezés tudományának?

- a) A rendszertan tudománya tanulmányozza az élőlények felépítését, változatosságát, rendszerbe foglalja azokat, bemutatja a köztük lévő rokoni kapcsolatokat.
- b) A rendszertan a növények szöveti felépítésével foglalkozik.

2. Ki alkotta meg a kettős nevezéktant?

- a) Diószegi Sámuel
- b) Carl von Linné
- c) Charles Darwin

3. Melyek a növényvilág törzsei?

- a) Moszatok törzsei
- b) Csalánozók törzse
- c) Gombák törzsei
- d) Hálózatos levélnetűek törzse
- e) Zuzmók törzse
- f) Mohák törzse
- g) Harasztok törzse
- h) Szárazságtűrók törzse
- i) Nyitvatermők törzse
- j) Zárvttermők törzse

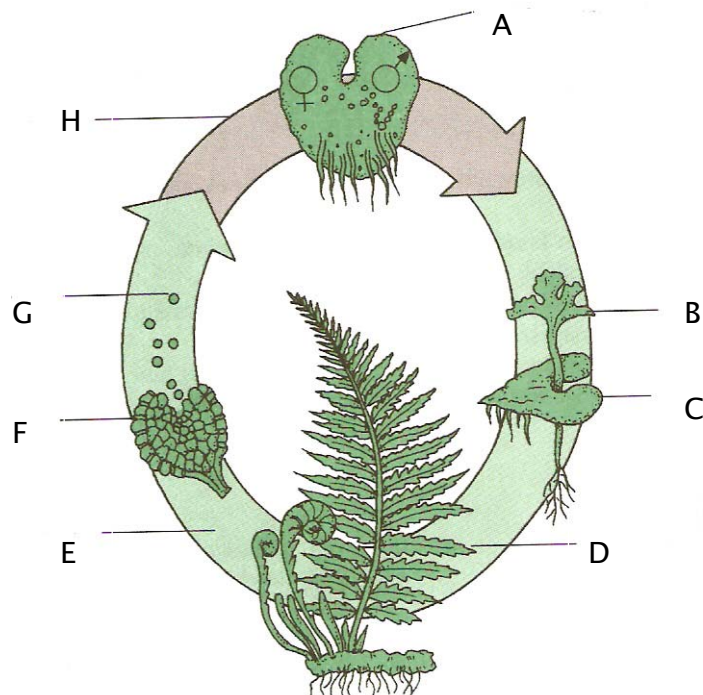
4. feladat

Mi jellemzi a hajtásos növényeket? Hol jelentek meg a törzsfajlódás során a valódi szövetek?

5. feladat

Az ábrán mely növénycsoport szaporodását ismerhetjük meg?

Hogyan hívjuk ezt a szaporodási módot?

Melyek a folyamat állomásai? A fogalmakat rendelje a betűjelekhez!

1.	előtelep ivarsejtekkel	
2.	spóra	
3.	ivaros nemzedék	
4.	előtelep a fejlődő növénykével (2 betűjel tartozik hozzá)	
5.	ivartalan nemzedék	
6.	spóratermő tok	
7.	kifejlett harasztnövény	

6. feladat

Miért fejlettebbek a zárvatermők mint a nyitvatermők? Jellemezze a zárvatermők két osztályát!

7. feladat

Az alábbi elnevezésből mi olvasható ki? Használhatja az internetet segítségként.

Igazak vagy hamisak a következő állítások?

Fraxinus ornus 'Mecsek'

1. A növény a Fraxinus nemzetségbe tartozik
2. A növény alapfaj, nem fajta
3. A növény hibrid
4. A növény a virágos kőris gömb fajtája.

MUNKANYELV

MEGOLDÁSOK

1. feladat

Faj: A rendszerezés alapegysége a **faj**. A faj olyan közös származású egyedek csoportja, melyek külső és belső felépítésükben megegyeznek, közös származásúak, egymással szaporodva magukhoz hasonló, szaporodóképes utódot hoznak létre.

Fajta (cultivar): nem természetes rendszertani egység, nemesítési eljárás során az egyedek egyes tulajdonságai megváltoznak. Szaporodás során ezek a tulajdonságok megmaradnak.

2. feladat

Faj feletti rendszertani egységek: törzs, osztály, rend, család, nemzetség.

Faj alatti rendszertani egységek: alfaj, változat, forma.

Mesterséges rendszertani egység: fajta.

3. feladat

1. a)
2. b)
3. a), c), e), f), g), i), j)

4. feladat

A valódi hajtásos növényeknek gyökeik, szárak és levelük van, ezeket a szerveket már valódi szövetek építik fel. A valódi szövet közös eredetű és hasonló működésű sejtek csoportja, melyek speciális működésre alakultak. A törzsfajlás során a harasztnál jelentek meg a valódi szövetekből felépülő szervek.

5. feladat

- 1 A
- 2 G
- 3 H
- 4 B és C

5 E

6 F

7 D

6. feladat

A zárvatermők szervezetében összezáródott ivarlevelekből kialakult termőben védve fejlődik a mag. A virágporszem nem jut közvetlenül a magkezdeményre, csak a bibére, onnan tömlőt hajtva jut el a petesejthez. A zárvatermők 2 osztálya az egyszikűek és a kétszikűek. Az egyszikűekre jellemző: egy sziklevéllal csíráznak, gyökérzetük mellégyökérzet, levelük párhuzamos erezetű, virágjuk lepletes virág. A száruk általában lágy szár, benne a szállítónyalábok szórtan helyezkednek el. A kétszikű növények csírázása két sziklevéllal történik, virágjukban a takarólevelek csészére és szíromlevelekre különülnek el, levélerezetük hálózatos. Száruk lágy vagy fás, a szárban a szállítónyalábok körkörösön vannak.

7. feladat

1. igaz
2. hamis
3. hamis
4. igaz

TANULÁSIRÁNYÍTÓ

1. Nyitvatermő növények megfigyelése

Szükséges eszközök, anyagok: fenyőtoboz, nagyító.

Fenyő (erdeifenyő, feketefenyő) tobozának vizsgálata során megfigyelhető a nyitvatermők jellegzetes virágzatának felépítése.

A toboz nem más, mint a fenyő női termős virágzata.

Erdeifenyő tobozvirágzata

Forrás: <http://www.homoktavis.extra.hu/viraq8.htm>

A porzós virágok barkaszerű virágzatot alkotnak. Tavasszal tapasztalható, hogy a fenyők (mivel széllel porzódnak) nagy mennyiségű virágport termelnek.

Erdeifenyő virága

Forrás: <http://www.homoktavis.extra.hu/viraq7.htm>

A nyitvatermő növények magkezdeményei szabadon ülnek a termőleveleken. Amikor „érik” a toboz, érnek a magok, a toboz virágzati tengelye elfásodik, a toboz kinyílik, a magok kirepülnek.

A begyűjtött tobozon figyelje meg a részeket, válaszoljon a következő kérdésekre!

- a) Az erdeifenyő esetében egy növényen találjuk a porzós és termős virágzatot is. Ez esetben a növény egylaki vagy kétlaki?
- b) Figyelje meg a termőlevelek elhelyezkedését! Készítsen rajzot!
- c) Milyen az erdeifenyő magja? Készítsen rajzot! Hogyan biztosítja a mag terjedését a növény?

A toboz nyílása és csukódása a levegő nedvességtartalmától függ. Végezze el a következő kísérletet, jegyezze le a tapasztaltakat!

Tegye vízbe a száraz tobozt, figyelje meg 10 perc, fél óra, 1 óra és 3 óra múlva.

A vizes összecukódott tobozt tegye meleg helyre. Mennyi idő múlva nyílik ki újra?

2. Páfrányok szaporítása

Szükséges eszközök, anyagok: páfrány (pl. erdei pajzsika), nagyító, ültetőközeg, szaporítóláda, üveglap.

A páfrányoknak nincs magjuk, szaporításuk spóravetéssel lehetséges. A leírt szaporítási módot végezze el, készítsen feljegyzést, rajzokat, feljegyzéseket a növény fejlődéséről.

Spórák begyűjtése:

Nagyítóval keressünk olyan levelet, amelyen a spóratokok már érettek. Ez abból látszik, hogy színe sötétbarna, és mintha rojtos lenne. A megfelelő levelet tegyük papírlapok közé néhány napra száraz helyre, ne túl melegre. Pár nap alatt a spórák kikerülnek a tokokból, és szétválogathatók a tartó tokoktól.

Ültetőközeg:

Vásároljunk páfrányok számára alkalmas virágföldet, vagy készítsünk magunk földkeveréket egy rész virágföldből, 2 rész tőzezből és 2 rész homokból. Töltsünk meg egy szaporítóládát a keverékkel. Legyen a keverék nyirkos, de ne túl vizes.

Vetés:

Óvatosan, a papírlapot ütögetve egyenletesen juttassuk a spórákat a keverék tetejére. A ládát üveglappal vagy fóliával fedjük le a megfelelő páratartalom biztosítására.

Ápolás:

Világos helyen, szobahőmérsékleten kb. 3 hét múlva kialakul az előtelep, 2,5–3 hónap kell az ivaros növényké kialakulásához. A vízutánpótlásról párástással gondoskodjunk.

3. Növényhatározás menete

Szükséges eszközök, anyagok: növényhatározó, növények, nagyító.

Nagy segítség a növények megismerésében a növényhatározás menetének elsajátítása. Növényhatározó többféle is rendelkezésünkre áll.

A határozók könnyen megállapítható tulajdonságok (határozókulcsok) alapján juttatnak el a keresett fajig. Ellentétpárokra alapul, minden esetben el kell döntenünk, egyik vagy másik úton haladunk tovább.

A növényhatározó szabad szemmel eldönthető alaktani tulajdonságok során vezet. A könyv eleje alaktani táblázatokat tartalmaz, ezzel segítve a munkát.

Határozzuk meg a következő növényt! Használja a Kis Növényhatározót!

Forrás: <http://www.ffg.sulinet.hu/bio/kedvenc%20tant%C3%A1rgyunk/Harasztkok/harasztkok%20k%C3%A9pek/pei.htm>

a) Száras–leveles növény vagy egysejtű/telepes? Száras–leveles

b) Figyelje meg a levél fonákát! Spóratartó tokokat talál.

Virágtalan növény vagy virágos, magvas növény? Virágtalan

c) Az első három kérdés eldöntése után eljutott ahhoz a növénytörzshöz, amelybe növényünk tartozik: harasztkok.

d) Keresse meg a határozókönyvben a harasztkok törzsét!

e) Figyelje meg a levél felépítését (kétszeresen szárnyalt, dúsan pelyvaszórós). Az ismertetett harasztkok közül a részletesebb határozókulcsok vizsgálatával kiválasztható, meghatározható a keresett növény. Természetesen a határozókönyv képei sokat segítenek.

A keresett növény: erdei pajzsika.

f) Gyűjtsön növényeket, melyek gyakran előfordulnak környezetében, növényhatározó segítségével határozza meg azokat. Készítsen rajzot a legjellemzőbb határozó bélyegekről.

Már nem csak könyv formájában használhatunk növényhatározót.

A Sulinet Digitális Tudásbázis tartalmaz interaktív növényhatározót, amely tartalmazza a legtöbb hazai növényünket.

g) A Növényhatározó segítségével sorolja be a szedert rendszertani kategóriákba! Keressen a határozóban a szederrel azonos családba tartozó ismert növényeket!

Szeder

Szeder:

törzs	
osztály	
család	
latin név	

MEGOLDÁSI JAVASLATOK

1.a) Az erdeifenyő egylaki növény, ugyanazon az egyeden található a porzós és a termős virágok. A fenyő magja szárnyasak.

3.g) Szeder:

törzs	zárvatermők
osztály	kétszikűek
család	rózsafélék
latin név	Rubus fruticosus

A család ismert növényei: málna, gyepűrózsa, galagonya, körte, vadalma, madárberkenye.

MUNKKANYAG

IRODALOMJEGYZÉK

AJÁNLOTT IRODALOM

Berger Józsefné: Az élő természet Biológia és környezetvédelem középiskolásoknak, Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 2000.

Dr. Turcsányi Gábor: Mezőgazdasági növénytan, Mezőgazdasági Szaktudás Kiadó, Budapest, 2001.

Dr. Orlóci László: Dísnövénytermesztés, Agrárszakoktatási Intézet, Budapest, 2001.

Növényhatározó, Black& White Kiadó, Nyíregyháza, 2001.

Oláh Zsuzsa: Biológia I., Állatok és növények, Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 2002.

MUNKANYAG

A(z) 2220-06 modul 012-es szakmai tankönyvi tartalomeleme felhasználható az alábbi szakképesítésekhez:

A szakképesítés OKJ azonosító száma:	A szakképesítés megnevezése
33 622 01 1000 00 00	Dísznövénykertész
33 622 01 0100 21 01	Faiskolai munkás
33 622 01 0100 31 01	Faiskolai termesztő
33 622 01 0100 31 03	Növényházi dísznövénytermesztő
33 622 01 0100 31 04	Szabadföldi dísznövénytermesztő
31 622 01 0010 31 01	Dohánykertész
31 622 01 0010 31 02	Gyümölcsstermesztő
31 622 01 0010 31 03	Szőlőtermesztő
31 622 01 0010 31 04	Zöldségtermesztő
31 622 01 0100 21 01	Fűszernövény-termesztő
31 622 01 0100 21 02	Gombatermesztő
31 622 01 0100 21 03	Gyógynövénytermesztő
31 622 01 0100 21 04	Kerti munkás
54 621 04 0010 54 01	Kertész és növényvédelmi technikus
54 621 04 0010 54 02	Növénytermesztő és növényvédelmi technikus
54 621 04 0100 31 01	Növénytermesztő
54 621 04 0100 31 03	Vetőmagtermesztő
54 622 01 0000 00 00	Parképítő és -fenntartó technikus
54 622 01 0100 31 01	Golfpálya-fenntartó
54 622 01 0100 33 01	Kertépítő
54 622 01 0100 31 02	Kertfenntartó
54 622 01 0100 21 01	Parkgondozó
54 622 01 0100 31 03	Temetőkertész

A szakmai tankönyvi tartalomelem feldolgozásához ajánlott óraszám:

8 óra

MUNKKANYAG

A kiadvány az Új Magyarország Fejlesztési Terv
TÁMOP 2.2.1 08/1–2008–0002 „A képzés minőségének és tartalmának
fejlesztése” keretében készült.

A projekt az Európai Unió támogatásával, az Európai Szociális Alap
társfinanszírozásával valósul meg.

Kiadja a Nemzeti Szakképzési és Felnőttképzési Intézet
1085 Budapest, Baross u. 52.
Telefon: (1) 210–1065, Fax: (1) 210–1063

Felelős kiadó:
Nagy László főigazgató